

DİYANET
İŞLERİ BAŞKANLIĞI
DERGİSİ

DİNÎ, AHLÂKÎ, EDEBÎ, MESLEKÎ AYLIK DERGİ

2. Cilt

Ekim 1963

10. Sayı

MEŞİHAT-I İSLÂMIYYE TÂRİHÇESİ

— II —

Ali Emîrî Efendi (merhum)

Mie âşire evâsıtına kadar Kazaskerler Dîvân-ı Âlî'de mevcut bulunur ise de «Müftî'l-Enâm» Hazarâtı mevcut bulunmaz ve lâkin iktizâ eyledikçe gerek Dîvân-ı Âlî'ye ve gerek huzûr-ı Hümâyûn'a azîmet ederek bizzat Zât-ı Pâdişâhî ile mülâkat eylerler idi.

Hattâ bir gün Yavuz Sultan Selim Hân Hazretleri hazîne-i âmire muhâfızlarından yüz elli kimsenin katledilmelerini emreder. Şeyhülislâm müşârün-ileyh Zenbilli Ali Efendi bunu işitince derhâl Dîvân-ı Âlî'ye varır. Dîvân-ı Âlî erkânı cümleten istikbâl ve sadr-ı meclise ik'âd ederler.

Sebeb-i teşrîfinden suâl ettiklerinde «Hazret-i Pâdişâh'a mülâkî olmak isterim. Birkaç sözüm vardır.» dedi. Duhûle icâzet oldukda Huzûr-ı Hümâyûn'a yalnızca dâhil ve selâm verip kaaid olduktan sonra «Vazîfe-i erbâb-ı fetvâ Pâdişâh'ın âhiretini muhâfaza etmektir. İşitdim ki, yüz elli adamın katline emretmişsiniz. Onların şer'an katilleri câiz değildir. Afv buyurunuz.» dedi.

Yavuz Sultan Selîm Hân Hazretleri gadaba gelip:

«Sen emr-i Saltanat'a taarruz ediyorsun. Bu senin vazîfen değildir.» cevâbını verdi. Müftî Ali Çelebi «Ben senin âhiretin emrine taarruz ediyorum. Bu benim vazîfemdir. Eğer afvederseniz necat bulursunuz ve aksi hâlinde ıkaab-ı azîme müstahak olursunuz» dedi. Cenâb-ı Pâdişâh'ın gadabı sükûnet bulup cümlesini afveyledi.

Andan sonra bir mikdar musâhabet eylediler. Kıyâm etmek istedikte buyurdular ki: Arz eylediğim kelimât âhiretinize müteallık idi. Şimdi mürüvvete müteallık bir sözüm kaldı. Hazret-i Pâdişâh-ı Kâmkâr, «Ol nedir? Buyurun» dedikte «Şân-ı Saltanat'a lâyük olan budur ki afveylediğin bu mücrimlerin mansıb-ı sâbıklarını dahi kendilerine ihsân eylesin». Hazret-i Şehriyâr-i Merâhîm-Şiâr: «Mansıblarında ibkaa ettim. Lâkin hizmetlerinde kusur ederlerse ta'zîr ederim» buyurunca Cenâb-ı Mevlânâ: «Ta'zîr re'y-i Sultân'a mufavvazdır» dedi ve Hazret-i Pâdişâh ile musâfaha ederek memnûnen avdet eyledi (15).

(15) İnne's-Sultân Selîm Hân fî zemâni saltanatıhi emere bi-katli mietin ve hamsine recülen min fuhhâzî'l-hazâini. Fe-tenebbaha li-zâlike'l-mevlâ'l-mezkûru ve zehebe ile'd-Dîvânî'l-âlî ve lem yekün min âdetihim en yezhebe'l-Müftî ile'd-Dîvânî illâ'l-hâdisin azîmin. Fe-Tehayyara ehlü'd-dîvânî. Fe-selleme ale'l-Vüzerâi fe'stakbelûhu ve eclesûhu fî Sadri'l-Meclisi. Sümme kaalû lehu: Eyyu şey'in daa'l-mevlâ ile'l-mecî li'd-Dîvânî? Kaale: Urîdu en ulâkiye's-Sultâne ve lî maahu kelâmun. Fe-aradûhu ale's-Sultânî ve ezine lehu vahdehu. Fe-dahale ve selleme aleyhi ve celese. Sümme kaale: Vazîfetü erbâbî'l-fetvâ en-yuhâfizu alâ âhireti's-Sultânî. Ve kad semî'tu enneke kad emerte bi-katli mietin ve hamsine recülen lâ yecûzu katluhum şer'an. Fe-aleyke bi-afvihim. Fe-

Gerçe vaktiyle Şeyhülislâm Hazarâtı dîvân-ı âlî erkânından ma'dûd de-
ğiller ise de mevki'lerinin nekadâr âlî olduğu işte şu menkıbelerden müstebân
olur.

«Müfti's-Sakaleyn» lâkab-ı celîli dahî Şeyhülislâm İbn-i Kemâl Hazretle-
rine mahsus bir unvân-ı münferid ise de bu da Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin
zuhûrundan evvel Şeyhülislâm Pîşvâ-yı A'lâm Sâhib-i tesânîf-i güzîn Mevlânâ
Necmü'd-Dîn Ebû Hafs Ömer en-Nesefî Hazretlerine verilen bir unvân-ı celîl
olup (16), Allâme İbn-i Kemâl Hazretleri de fart-ı takvâyı hâiz olmakla berâ-
ber mücelledât ve resâil olarak te'lîfât-ı celîleleri dört yüze mütenâhiz olduğun-
dan nihrîr-i müşâhün-ileyh Ömer en-Nesefî Hazretlerine iktidâen «Müfti's-Sa-
kaleyn» lâkab-ı celîli ile tekrîm olunmuştur.

İzahât-ı mebsûtadan nümâyân oluyor ki, Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin
tâ evâil-i eyyâmındanberi zuhûr eden unvân ve elkaab-ı celîle-i ilmiyyenin cüm-
lesi selef-i sâlihînin kabûl ve ittihâz eyledikleri unvân-ı müteyemmen olup me-
sânid-i resmiyye-i ilmiyye ekâbir-i ricâli bu unvanlar ile tesmiye ve tebcîl ve
ümerâ-yı sâireden temyîz ve tefrik edildiler.

*
**

Müessis-i Devlet-i Osmâniyye Sultan Osman Hân Gâzî Hazretleri tâ za-
mân-ı sabâvetindenberi ulemâ-i kirâm ile sohbet ve mücâleset ve anların re'y-i
metîniyle hareket eylerdi.

Hattâ zamân-ı âlîlerinde birçok mülûk ve ümerâ var iken pişvâ-yı ulemâ-yı
asrı olan fukahâ-yı ızâm-ı meşhûreden Edebâlî Hazretlerine dâmâd-ı maâlî-ni-
hâd olmuş idi.

Müessis-i müşârün-ileyh Hazretleri Mevlânâ Edebâlî'nin bir medrese-i fü-
yûzât olan dâire-i aliyyelerine ötedenberi devâm ederek nûr-ı ahlâk-ı Muhamme-
diyye'yi o mişkât-ı enverden iktibâse çalışır ve bâzan gecelerde dahi bu şehbâz-ı
hamiyyet o âşiyâne-i fazîletde karar ile ihyâ-yı leyâl eylerdi. Henüz pederleri

gadibe's-Sultân Selîm Hân ve kâne sâhibe hiddetin ve kaale: İnneke tettearradu li-
emri saltanati ve leyse zâlike min vazîfetike. Kaale: lâ belî't-taarrudu li-emri âhireti-
ke ve innehu min vazîfetî. Fe-in afevte feleke'n-necâtu ve illâ fe-aleyke ikaabun
azîm. Fe'n-keseret inde zâlike sevretu gadabihi fe-afâ anî'l-kulli. Sümme tehaddese
maahu sâaten. Ve lemnâ erâde en-yakûme min meclisihi kaale: Tekellemtü fî emri
âhiretike. Ve bakiye lî kelâmun muteallîkun bi'l-mürûeti. Kaale's-Sultânü: Mâ huva?
Kaale: İnne hâulâi min abîdi's-Sultânî. Fe-hel yelîku bi-ırdî's-saltanâti en yetekef-
fetu'n-nâse? Kaale: Lâ. Kaale fe-karrirhum fî mansıbihim. Fe-kabilehu's-Sultânü ve
kaale: Illâ enni uazziruhum li-taksîrihim fî hizmetihim. Kaale'l-Mevlâ'l-mezkûru: Hâ-
zâ câizun li-enne't-ta'zîra mufavvadun ilâ re'yi's-Sultânî. Sümme selleme aleyhi
ve'nsarafa ve huva meşkûrun.

«Eş-Şakââyıku'n-Nu'mâniye»

(16) Eş-Şeyhu'l-İmâmu mukteda'l-a'lâm câmiu'l-usûleyn «Müfti's-Sakaleyn» ve
sâhibu't-tasnîfâtîlletî sâret ile'l-hâfikayn, Necmü'd-Dîn Ebû Hafs Ömer b. Muham-
med b. İsmâîl b. Muhammed b. Lukmân en-Nesefî. Vilâdetuhu fî seneti 461 ve mâte
rahimehu'llâhu senete 537 bi-Semerkand.

«Kitâbu'l-A'lâmî'l-Ahyâr»

Ertuğrul Gâzî hayatda iken bir gece ber-mu'tâd hânkaah-ı cenâb-ı şeyhde kaldığı esnâda gördüğü rü'yâ-yı meşhûreyi arz etmesi üzerine cenâb-ı şeyh-i fâzıl kendilerini tâc ve taht-ı saltanatla tebşîr ve kerîme-i iffet-vesîmelerini dahi tezvîc eyledi.

680 senesinde peder-i âlîlerinin vuku-i irtihallerinde amucaları ve büyük birâderleri mevcûd olduğu halde nâsiye-i necîbânelerinde şa'saa-nümâ olan nûr-ı isti'dâd ve ehliyet, kendilerini bi'l-istihkak makaam-ı pedere is'âd eyledi.

Devlet-i Selçûkiyye'nin Tatarlar pençesinde bir daha iâde-i kuvvet edemeyecek mertebede zaif kaldığını gören ve Tatarların memalik-i İslâmiyyenin nehb ve yağması husûsundaki ifrât-ı hırs ve inhimaklerine karşı pek müteessir olan Osman Gâzî Hazretleri, bir taraftan dâire-i emâretine ilticâ eden Müslimînin iskân ve îvâlarına çalıştığı ve bir taraftan da ileride i'lân edecek istiklâl-i tâmmе kîfâyet edecek memâlik elde bulundurmak için bilâd-ı İslâmiyyeye taarruz etmeksizsin Bizans İmparatorluğuna âid memâlik içerilerine doğru emr-i gazâ ve fütûhâta teşebbüs eyledikleri gibi Kaain-peder-i âlîleri Mevlânâ Edebâlî Hazretleri dahi o memâlikin hukuk-ı şer'îyye ve medeniyyesini idare edecek muktedir ve âdil ulemâ-yı âmilîn yetiştirmeğe himmet eyledi. 699 senesinde Sultan Alâü'd-Dîn b. Fıramriz-i Selçûkî'nin Tatarlar tarafından hal' ve esir edilmesi üzerine Osmân Gâzî Hazretleri istiklâl-i hükûmetini i'lân ve zamân-ı Hazret-i Peygamberî'de Ebû Bekr es-Sıddîk Efendimiz Hazretleri emr-i fetvâya me'zûn oldukları gibi teyemmünen ve teberrûken Osman Gâzî Hazretleri tarafından dahi kaain-pederleri Edebâlî Hazretleri emr-i fetvâya me'mûr oldu.

Müşârün-ileyh Edebâlî Hazretlerinin tilmîzi ve dâmâdı olup ilk hutbe-i Devlet-i Osmâniyyeyi kırâet eden Mevlânâ Dursun Fakîh Hazretleri dahi (17) Kaadî nasb ve ta'yîn olundu (18). 701 senesinde tanzîm-i ahvâl-i bilâda ihtimâm olunarak Sancaklar teşkîl olunduğu sırada her tarafa Müftî ve Kaadılar ta'yîn olunmuş ve Edebâlî Hazretlerinin bu bâbda sebkeden himmet ve gayreti hasebiyle muktedir ve âdil me'mûrîn-i ilmiyye t'ayîninde müşkilât çekilmemiştir. Osman Gâzî Hazretlerinin evâhır-i eyyâm-ı hayâtı olan 726 senesinde Edebâlî Hazretlerinin vuku-ı vefâtı üzerine müşârün-ileyh Dursun Fakîh Hazretleri emr-i fetvâda kaain-peder-i âlîlerini istihlâf eyledi (19).

**

(17) Eş-Şeyhu'l-İmâmu'z-zâhid Edebali ve hüve'l-âlimu'l-veriu'l-müftî fi'd-di-yâri'r-Rûmiyyeti fi-zemeni's-Sultân Osmân. Ve kâne'l-Gâzî Osman yurâciu ileyhi fi'l-mesâili's-şer'îyyeti ve'l-ahkâmî'd-dîniyyeti ve yüşâviru maahu fi-umûri's-Saltanatî ve'l-ahvâlî's-Sultâniyye. «Ketâibü'l-A'lâm»

(18) Evvelü kaadin fi'd-devleti'l-mansûreti'l-Osmâniyyeti. El-Kaadî Dursun nasabahu'l-Gaazî Osmân evvelü's-salâtîni'l-Osmâniyye. Ve'l-kaadî'l-mezkûru hataba evvele hutbetin, hîne feteha Karacahisar. «Evveliyyât-ı Ali Dede»

(19) Ve ba'de vefâtî'l-mevlâ Edebali el-Mezbûru kaame hüve makaame'l-fetvâ ve tedrîsi'l-ulûmî's-şer'îyyeti ve kâne yüşâviru maahu's-Sultân Osmâne'l-Gâzî fi-tedbiri umûri's-Saltanatî ve kâne yuazzimuhu gayete't-ta'zîm. «Ketâib»

Gerek müessisi devlet, Osman Gâzî Hazretleri ve gerek encâl-i aliyyeleri şeriat-i Ahmediyyeye gerden-dâde-i mutâvaat olarak umûr-ı şre'iyye ve mevâdd-ı hukukiyyeyi vâkıf ahkâm-ı şeriat olan ulemâ-yı kirâma tevcîh ve tahmîl ile bizzât kendilerini dahi bu bâbda efrâd-ı nâs menzilesine tenzîl ederek hükûmet-i şer'iyye ve hukukiyyeye asla müdâhale etmemekle berâber bunun birçok fevâid ve muhassenâtını da görmeleri üzerine menâsıb-ı mülkiyyenin müntehâsı olan vüzerâyı dahi tarîk-ı ilmiyye ashâbından ta'yîne teşebbüs ederek evvelâ Edebâlî Hazretlerinin hafîdi olup tarîk-ı ilmiyyeden yetişen Ahmet Paşa Hazretlerine ve ba'dehu Kaadî'l-Kudât Muslihü'd-Dîn Mûsâ Hazretlerinin mahdûmu ulemâ-yı kirâmdan Sinânü'd-Dîn Yûsuf Paşa Hazretlerine rütbe-i vezâret ihsân olunmuş ve ondan sonra rütbe-i vezâretle pâye-i Sadâret kezâlik tarîk-ı ilmiyyeden yetişen Candarlı âilesine intikaal ederek İstanbul'un târih-i fethi olan 857 senesine kadar mesned-i celîl-i sadârete bilûmum tarîk-ı ilmiyye ashâb-ı irtikaa eylemiştir.

Devlet-i Aliyyenin ibtidâ-yı teşekkülünden i'tibâren etrâfında bulunan ve her biri kendisinden bir kaç kat kuvvetli olan İslâm ve Rûm hükûmetlerine ilmen ve adlen ve medeniyeten ve ahlâkan fâik olduğundan kesb-i cesâmet ve azâmet ederek az bir zaman içinde Rumeli fütûhâtına başlamış ve on beş yirmi seneye varmadan şu fütûhât-ı azîmenin bir ucu Tuna sahillerine dayanmıştır.

Ulemâ-yı Devlet-i Aliyye'den Fahrü'l-Fudalâ Mevlânâ Elvân Fakîh Hazretleri Rumeli Şeyhülislâmı (20) ve ahîren Sadrazam olan Candarlı Kara Halil Efendi dahi Rumeli Kazaskeri ta'yîn olundular. Devlet-i Aliyye'de gerek Şeyhülislâm ve gerek Kazasker unvanları evvel-emirde Rumeli'ne mahsus olmak üzere bu iki zatta ibtidâ eyledi.

Rumeli ve Anadolu kıt'alarının mültekasında bulunan şehri şehir Kostantiniyye'nin feth-i celîlinden sonra Rumeli ve Anadolu payitahtları birleşmiş olduğundan Şeyhülislâm unvân-ı celîli dahi merkez-i saltanat «Müfti'l-Enâm»larına intikal eyledi ve ba'demâ o makaam-ı celîle ta'yîn olunan ulemâ-yı ızâma resmen dahi o ünân-ı mübeccel tevcîh olundu.

(Devamı var)

(20) «Umum Rumeli Vilâyetine Şeyhü'l-İslâm ta'yîn olunan ahrü'l-Fuzalâ' Elvân Fakîh zâde ilmuhûya riâyet edip gözleyesin. Ulemâ-yı ızâm verese-i enbiyâdır. Kemâl-i lûtf ve şefkatle mer'i ve mahmî tutup ibkaa-i Dîn-i Mübîn ve icrâ-i şer'-i metîn anların vücûd-ı şerifleri ve enfâs-ı lâtifleri berekâtında bilip (Luhûmu'l-ulemâi mesmûme) muktezâsınca hâtır-ı âtırlarını rencide etmekten be-gayet hazer edesin.»

«Münşeât-i Feridun Bey; Evrenos Beye âid ferman»